

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

Кваліфікаційна робота
(магістра)

з теми: **«СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД УПРАВЛІННЯ
ПЕРСОНАЛОМ ОРГАНІЗАЦІЇ»**

Виконала: студентка 2 курсу
Ps1-M21z групи
спеціальності 053 Психологія
(заочна форма навчання)
Мрачковська Валентина Сергіївна

Керівник:
Онуфрієва Ліана Анатоліївна,
доктор психологічних наук,
професор, завідувач кафедри
загальної та практичної психології

Рецензент:
Гончарук Наталія Миколаївна,
доктор психологічних наук,
доцент, доцент кафедри
загальної та практичної психології

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЄЮ	8
1.1. Аналіз підходів до проблеми управління організацією в науковій літературі.....	8
1.2. Соціально-психологічна характеристика управлінської діяльності керівника	16
Висновки до розділу 1	23
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ОРГАНІЗАЦІЇ	25
2.1. Обґрунтування методів емпіричного дослідження	25
2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження	31
2.3. Аналіз рівнів розвитку професійних потенціалів майбутніх керівників організації до управління персоналом в організації	36
Висновки до розділу 2	50
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ	51
3.1. Сучасні архетипи в управлінні персоналом	51
3.2. Характеристика змісту і структури програми психологічної підготовки керівників щодо підвищення ефективності процесу управління персоналом	62
Висновки до розділу 3	67
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	72
ДОДАТКИ	80

ВСТУП

Актуальність теми. Повноцінне функціонування будь-якої організації, в сукупності з фінансовими, інформаційними, технологічними ресурсами, забезпечують людські ресурси і фактори соціального середовища. Тому одним із аспектів управління персоналом є розуміння значення умов існування людини в соціальному середовищі організації. Особливості соціального середовища організації визначаються через характеристики співробітників (демографічні, професійно-кваліфікаційні) і соціальної інфраструктури організації, а також особливості соціальної взаємодії в організації. Для забезпечення ефективного соціального середовища в організації, необхідно створення ефективної системи виявлення та підтримки управлінських кадрів, що відбуваються в системі вимог до особистісних особливостей керівника в контексті високої мінливості соціально-психологічних характеристик даного виду діяльності.

Значна кількість дослідників займалася вивченням проблем управління персоналом (А. Аверін, М. Альберт, Г. Беккер, І. Бен-Порето, О. Бондарчук, І. Ващенко, Б. Вейсброд, Б. Генкін, М. Данілова, Е. Денісон, Е. Долан, А. Журавльов, Е. Зеєр, С. Ільїн, Л. Карамушка, А. Кібанов, Д. Коул, Д. Ліндсейєм, В. Маслов, М. Мескон, У. Монді, Дж. Оуен, Ф. Хедоурі, С. Шапіро, С. Шепеленко та ін.). Розкрито психологічні основи підготовки до управлінської діяльності як професійної діяльності керівників (О. Бондарчук, І. Ващенко, Е. Зеєр, С. Ільїн, Л. Карамушка та ін.). Висвітлено психологічні підходи до вивчення моральності в організаційному середовищі та професійній діяльності (А. Купрейченко, М. Муконін, Т. Нестік, Г. Токарева, Р. Хауелл, В. Шепель, П. Шихіреєв та ін.). Досліджено ефективність управлінської діяльності в контексті окремих особистісних якостей (К. Абульханова-Славська, В. Асєєв, І. Байєр, В. Давидов, Д. Завалішина, В. Зазикін, О. Клімов, Ю. Корнілов, С. Степанов, О. Тихоміров та ін.).

Об'єкт дослідження – управління організацією.

Предмет дослідження – соціально-психологічний супровід управління

персоналом організації.

Мета дослідження – визначити рівні розвитку професійного потенціалу майбутніх керівників організації до управління персоналом в організації.

Реалізація поставленої мети передбачала виконання таких **завдань**:

1. Проаналізувати наукові підходи до розуміння управління організацією.

2. Виявити фактори, що впливають на управління персоналом сучасної організації та вивчити їх зв'язки зі складовими процесу управління персоналом.

3. Визначити рівні розвитку професійних потенціалів майбутніх керівників організації до управління персоналом в організації.

4. Розробити програму психологічної підготовки керівників щодо підвищення ефективності процесу управління персоналом.

Методологічною та теоретичною основою дослідження стали: концепції індивідуального стилю діяльності (Є. Клімов, І. Толочек та ін.); уявлення про особливості міжособистісної взаємодії, зміст і структуру психологічних відносин (Б. Ананьєв, В. Бехтерев, Б. Ломов, В. Мясищев, В. Новіков, Л. Онуфрієва та ін.); результати дослідження особистості і діяльності управлінського апарату (Г. Андрєєва, Б. Анікін, А. Асмолов, Т. Базаров, І. Ващенко, А. Деркач, Л. Карамушка, Є. Клімов, Р. Кричевський, Д. Куриця та ін.).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань у роботі були використані методи:

а) *теоретичні* (аналіз, порівняння, систематизація, узагальнення) – для розкриття сутності та визначення базових понять досліджуваної проблеми та обґрунтування отриманих нами даних;

б) *емпіричні*: спостереження, психодіагностичні методики: «Експрес-оцінка управлінського потенціалу керівника», «Визначення рівня лідерського потенціалу», «Експрес-діагностика організаторських здібностей» – для

визначення рівня розвитку професійного потенціалу майбутніх керівників організації до управління персоналом; «Структура мотивації» (В. Горбачевського) – для визначення ступеню значущості переважаючих професійних мотивів у майбутніх керівників організації щодо успішного управління організацією в цілому та управління її персоналом; «Визначення стилю керівництва трудовим колективом» (В. Захаров, А. Журавльов), «Діагностика комунікативної установки» (В. Бойко) – для виявлення типу взаємин у відділах організації, норм і стилів поведінки та їх ролі при виконанні професійних обов'язків; багатофакторний особистісний опитувальник FPI (І. Фаренберг, Х. Зарг, Р. Гампел) – для діагностики психічних станів і особистісних властивостей особистості;

в) *кількісної обробки даних*: описова статистика (для виконання первинного аналізу даних), критерій χ^2 , t-критерій Стьюдента, спеціалізовані пакети прикладних програм для психологічних досліджень («SPSS 20.0» та «Microsoft Office Excel 2007») – для здійснення статистичного аналізу.

База дослідження. Дослідження проводилось впродовж листопада-грудня 2021 року. Вибірка дослідження була представлена 51 респондентом. До неї увійшов 21 студент віком від 21 до 22 років, які проходять навчання на першому і другому курсі магістратури в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка за спеціальністю «Управління навчальним закладом» (майбутні керівники) та 30 управлінців освітніх установ (становлять групу керівники, а в минулому студенти факультету) віком від 27 до 30 років із досвідом роботи на керівній посаді більше 5 років.

Вибірка формувалася за змістовним критерієм (предмет і методи дослідження), а також критеріями еквівалентності (результати розповсюджуються на кожного її члена) та репрезентативності (представники вибірки являють собою частину популяції).

Теоретичне значення дослідження полягає в розкритті професійного потенціалу майбутніх керівників організації до управління персоналом у

сучасній організації.

Результати проведеного дослідження конкретизують, доповнюють та поглиблюють знання про фактори, що впливають на управління персоналом сучасної організації.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що результати дослідження можуть бути придатні для розробки програм психологічного супроводу керівників і персоналу організацій.

Апробація та впровадження результатів. Результати проведеного дослідження доповідалися автором та отримали схвалення на таких міжнародних конференціях: на VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи» на пошану професора А.І. Шинкарюка (26 жовтня 2022 р., м. Кам'янець-Подільський), на VII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (Кам'янець-Подільський, 17 листопада 2021 р.), на VII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі» (Кам'янець-Подільський, 15 лютого 2022 р.), на XIV Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (Кам'янець-Подільський, 23 квітня 2022 р.) та знайшли своє відображення у публікаціях автора.

Публікації.

1.Мрачковська В.С. Соціально-психологічні засади управлінської діяльності керівника. *Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи (на пошану професора Шинкарюка А.І.): Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, 26 жовтня 2022 р.* / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2022. С. 133–136.

2.Мрачковська В.С. Соціально-психологічний супровід управління персоналом організації. *Актуальні проблеми сучасної психології:*

перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців: Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, 17 листопада 2022 р. / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2022. С. 137–139.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел, що налічує 75 найменувань. Робота містить 7 таблиць, 3 рисунки, додатки.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження дозволили зробити наступні висновки:

1. Теоретичний аналіз сучасних підходів до вивчення проблеми дослідження показав, що на сучасному етапі управління організацією розглядають з перспективи таких підходів:

1) процесного (діяльність по виконанню функцій є процесом, що вимагає певних витрат ресурсів і часу; розкриває взаємозв'язок і взаємозалежність функцій управління);

2) системного (організація розглядається як сукупність взаємопов'язаних елементів (підрозділів, функцій, процесів, методів); дозволяє уникнути ситуації, коли прийняте рішення в одній області перетворюється в проблему для іншої);

3) ситуаційного (концентрується на ситуаційних відмінностях між підприємствами і всередині самих підприємств, намагається визначити значимі змінні ситуації та їх вплив на ефективність діяльності підприємства. До внутрішніх змінних віднесено: цілі, структура, ресурси та культура організації. Саме варіативність внутрішніх змінних зумовлює можливість вирішення проблеми гнучкості й адаптивності до зовнішнього середовища. Даний підхід містить конкретні рекомендації щодо застосування наукових концепцій, принципів, методів залежно від ситуації, що склалася і умов зовнішнього середовища.

Управлінська діяльність розуміється у широкому та вузькому значеннях. В контексті широкого значення управлінська діяльність визначається як професійна діяльність керівників із управління організацією та персоналом.

В контексті вузького значення управлінська діяльність тлумачиться як управління собою, своєю професійною діяльністю, підготовкою до неї та взаємодією з іншими людьми у процесі здійснення професійної діяльності.

До психологічних складових управлінської діяльності відносять різні види взаємодії: пізнавальну взаємодію з об'єктом керівництва, який має на

меті відобразити цілісний образ проблемної ситуації; творчу взаємодію, процес прийняття рішень; організаторську взаємодію, вході якої керівник формує у виконавців адекватний образ діяльності та активізує їх мотиваційну сферу.

Управління персоналом – це система заходів, що забезпечують комплектування організації необхідними співробітниками і реалізацію їх професійних якостей на рівні вимог, що висуваються в конкретних умовах мікро- і макросередовища.

Персонал – це особовий склад організації, або сукупність співробітників, які прагнуть до досягнення певних цілей.

2. До факторів, що впливають на управління персоналом сучасної організації, відносять: стиль керівництва колективом, індивідуально-психологічні особливості керівника та персоналу, рівень комунікативної толерантності, професійні мотиви.

Значущою виявилась різниця за факторами: (D) не приховую, (E) перевиховання, (G) не прощення.

Емпірично виявлено статистично значущі зв'язки між визначеними факторами і складовими процесу управління персоналом: між особистісними характеристиками і управлінським потенціалом досліджуваних: чітке розуміння і прийняття організаційних цілей, наявність стратегічного мислення, високий рівень соціальної відповідальності за завдання, що вирішуються, прагнення до отримання нової інформації, прагнення до інновацій, застосування ефективних стратегій у вирішенні управлінських завдань, наявності управлінських здібностей і здатності до ризику;

між особистісними характеристиками і лідерським потенціалом: наявність навичок ділового спілкування, вміння керувати групою, вміння впливати на інших людей, вміння користуватися авторитетом і владою, наявність самоконтролю і вміння позитивно мотивувати працівників;

між особистісними характеристиками та організаторським потенціалом досліджуваних: наявність навичок ділового спілкування, вміння правильно

організувати діяльність підлеглих, прагнення до особистого зростання, уміння створювати нормальний психологічний клімат в колективі та прояв поваги до виконавців.

3. Визначено рівні розвитку професійного потенціалу майбутніх керівників організації до управління персоналом в організації: базовий; ситуативно-стратегічний; персоналізований.

4. Розроблено програму психологічної підготовки керівників щодо підвищення ефективності процесу управління персоналом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янова А.В. Професійний успіх як основа самореалізації особистості. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Психологічні науки*. 2017. №1. С. 7–12.
2. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии [Текст] [пер. с нем. А. М. Боковой]. Москва: Фонд «За экономическую грамотность», 2005. 291 с.
3. Андруник А. П., Черданцев В. П., Тренина М. В. Современные пути повышения эффективности управления персоналом: монография. Москва: Изд-во УМЦ сельскохоз. консультирования и переподготовки кадров агропромышленного комплекса, 2014. 338 с.
4. Арефнія С.В. Профілактика та психокорекція професійного вигорання службовців державних органів влади (законодавчої). *Молодий вчений*. Херсон: ТОВ Видавничий дім «Гельветика». 2015. Вип. 6. С. 88–96.
5. Байдик В.В. Соціально-психологічні особливості подолання наслідків професійного стресу у працівників закладів освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.05. Луганськ, 2014. 20 с.
6. Барко В.І. Психологія управління персоналом ОВС (проактивний підхід): монографія. Київ: Ніка-Центр, 2003. –448 с.
7. Беккер Г.С. Человеческое поведение: экономический подход. Избранные труды по экономической теории: Пер. с англ. / Г.С. Беккер; сост., науч. ред., послес. Р.И. Канелюшников; предисл. М.И. Левин. Москва: ГУ ВШЭ, 2003. 672 с.
8. Бондарчук О.І., Пінчук Н.І. Психологічна підготовка керівників освітніх організацій до формування позитивного іміджу освітніх організацій: спецкурс для слухачів очно-дистанційної форми навчання в системі післядипломної педагогічної освіти; НАПН України, Ун-т менедж. освіти. Київ, 2012. 32 с.

9. Бондарчук О.І. Соціально-психологічні основи особистісного розвитку керівників загальноосвітніх навчальних закладів у професійній діяльності: монографія. Київ : Науковий світ, 2008. 318 с.
10. Ващенко І.В. Управлінське рішення менеджера як складова інноваційного процесу організації. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб-к наук. праць Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля. Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. № 3 (38). Том 3. С. 54–61.*
11. Ващенко І.В., Нагайцева І.Д. Конфліктологічна компетентність керівника як умова успішної діяльності організації. *Актуальні питання соціальної та практичної психології у координатах сучасних парадигм: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф., 23-24 січня 2015 р. м. Сєверодонецьк: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2015. С. 40–43.*
12. Ващенко І.В., Завацька Н.Є., Ханенко І.І. Психологія професійного зростання жінок-керівників у правоохоронних органах України: монографія; під ред. Н. Є. Завацької. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. 228 с.
13. Ващенко І.В., Онуфрієва Л.А. Концептуальні межі поняття копінг-стратегій особистості у психології. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*, 2018. Вип. 41. С. 228–239. DOI: 10.32626/2227-6246.2018-41.228–239
14. Вересов Н.Н. Психология управления. Воронеж : МОДЭК, 2001. 222 с.
15. Веснин В.Р. Технология работы с персоналом и деловыми партнерами: учеб.-практ. пос. Москва : ТД Элит-2000, 2002. 592 с.
16. Володько В.Ф. Психология управления: учеб.-метод. пос.: в 2-х т. Минск : БНТУ, 2012. Т. 1: Психология объекта и субъекта управления. 428 с.
17. Воляннюк Н.В. Суб'єктна активність особистості. *Вісник пед. ун-ту: питання психол. наук*, 2007. Вип. 20. С. 48–52.
18. Вольнова Л. М. Соціальна психологія: формування компетентності майбутнього фахівця. Київ : Вид-во НПУ ім. М. Драгоманова, 2011. 283 с.
19. Вудкок М., Френсис Д. Раскрепощенный менеджер: Для руководителя-

- практика: пер. с англ. Москва : Дело, 2000. 320 с.
20. Голобор Н.Ю. Зарубіжний досвід освітньо-фахової підготовки управлінських кадрів та можливості його застосування в Україні [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Golobor.pdf> 54
 21. Горбань Г.О. Управлінська діяльність: екологія відповідальності. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України*. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2010. Т. 7: Екологічна психологія. Вип. 23. С. 49–53.
 22. Горбань Г.О. Прийняття управлінських рішень у соціальних системах: соціально-психологічний аспект: монографія. Запоріжжя : КПУ, 2012. 354 с.
 23. Деркач А.А., Сайко Э.В. Самореализация – основание акмеологического развития: монографія. Воронеж : МПСИ, 2010. 224 с.
 24. Дзвінчук Д. Психологічні основи ефективного управління: навч. посіб. Київ: Зат НІЧЛАВА, 2000. 280 с.
 25. Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення): монографія. Київ: Либідь, 2001. 334 с.
 26. Жигалов В.Т., Шимановська Л.М. Основи менеджменту і управлінської діяльності. Київ: Вища школа, 2001. 223 с.
 27. Забродин Ю.М. Психология управления человеческими ресурсами (очерки теории психической регуляции поведения): монографія. Москва : ФГБОУ ВО МГППУ, 2017. 224 с.
 28. Завацька Н.Є., Плужник Я.Л. Організаційно-управлінські стреси: соціально-психологічний аспект: монографія; під ред. Н.Є. Завацької. Луганськ : Вид-во «Ноулідж», 2014. 228 с.
 29. Загірняк М.В., Почтовюк А.Б. Психологія управління: навч. пос. Харків: Вид-во «Точка», 2011. 194 с.
 30. Карамушка Л.М. Психологія управління закладами середньої освіти:

- монографія. Київ: Ніка-Центр, 2000. 332 с.
31. Карамушка Л.М., Москальов М.В. Психологія підготовки майбутніх менеджерів до управління змінами в організації: монографія. Львів: Сподом, 2011. 216 с.
 32. Карамушка Л.М., Андрєєва І.А. Психологія відданості персоналу організації (на матеріалі банківських структур) : монографія. Львів : Галицький друкар, 2012. 212 с.
 33. Карпенко З.С. Аксіологічна психологія особистості. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. 512 с.
 34. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: монографія. Київ: ДП «Інформ.-аналіт. агенство», 2012. 200 с.
 35. Крушельницька О., Мельничук Д. Управління персоналом: навч. посіб. Київ : Кондор, 2005. 304 с.
 36. Максименко С.Д. Розвиток психіки в онтогенезі: у 2 томах. Т. 1: Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології. Київ : «Ваклер», 2002. 314 с.
 37. Матійків І.М. Емоційна компетентність фахівця професій типу «людина-людина»: результати теоретичного дослідження. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія психологічна : зб. наук.; [редкол.: М. Й. Варій та ін.]. Львів, 2011. Вип. 2. С. 109–121.
 38. Мельник О. Соціально-психологічні фактори і механізми формування емоційної атмосфери суспільства. *Соціальна психологія*. 2011. Вип. № 3. С. 142–152.
 39. Москвичов С.Г. Мотивація, діяльність і управління (як взаємопов'язані категорії) : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01 / Ін-т психол. ім. Г.С. Костюка АПН України, Київ, 2004. 287 с.
 40. Мудрик А.Б. Психологічні особливості професійної компетентності майбутніх педагогів. *Психологічні перспективи*. Луцьк, 2014. Вип. 23. С. 215–226.

41. Назарук Н.В. Психологічні засоби профілактики «професійного вигорання» вчителя : дис.. канд. психол. наук. 19.00.07 / Івано-Франківськ, 2007. 320 с.
42. Несмашна Г.Є. Психологічний супровід інноваційної діяльності педагогів. *Обдарована дитина*. 2007. № 5. С. 23–31.
43. Олійник В.В. Наукові основи управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти: монографія. Київ : Міленіум, 2003. 594 с.
44. Онуфрієва Л. Вплив родинного виховання і традицій на психологічний потенціал особистісної успішності фахівців соціономічних професій : Колективна монографія. *Opika jako kategoria wychowawcza: Wspolczesne metody oraz formy stymulowania rozwoju dzieci I mlodziezy w srodowisku rodzinnym i lokalnym* / [Pod redakcja naukowa Urszuli Grucy-Miasik]. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2016. S. 107–114.
45. Онуфрієва Л.А. Розвиток професіоналізму майбутніх фахівців соціономічних професій: соціально-психологічний вимір : монографія. Київ : Видавець Бихун В.Ю., 2020. 320 с.
46. Онуфрієва Л.А. Теоретико-методологічні аспекти розвитку особистості професіонала у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних науковців : колективна монографія. *Edukacja, wychowanie, praca socjalna (ukrainsko-polskie refleksje teoretyczne)* / [Redakcja naukowa : Beata A.Zieba, Marek Paluch, Ludmila Melnyk]. Rzeszow, 2013. S. 61–69.
47. Онуфрієва Л.А. Психолого-педагогічна підготовка і формування професіоналізму майбутніх фахівців соціономічних професій : колективна монографія. *Patologie społeczne w srodowsku wychowawczym: zagrozenia, profilaktyka, wychowanie, edukacja, praca socjalna* / [Redakcja naukowa: Marek Paluch, Beata A.Zieba, Pawlina Kaniosa]. Rzeszow, 2013a. S. 115–122.
48. Онуфрієва Л.А., Докаш В.І., & Рудзевич І.Л. Соціалізація особистості: соціопсихологічний контекст. *Збірник наукових праць «Проблеми*

- сучасної психології», 2014. Вип. 24. 177–190.
49. Онуфрієва Ліана, Чайковська Оксана. Соціально-психологічна компетентність сучасного керівника у системі державного управління. *Соціально-психологічні проблеми психології становлення особистості майбутнього фахівця* : колективна монографія : за редакцією Ед. Івашкевича, Л. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута», 2020. С. 217–264. ISBN 978-617-7626-96-0
 50. Психологічні засади організаційного розвитку: монографія / за наук. ред. Л.М. Карамушки. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 206 с.
 51. Погрібна В. Соціологія професіоналізму: монографія. Київ: Алеута: КНТ: ЦУЛ. 2008. 336 с.
 52. Романовський О.Г. Підготовка майбутніх інженерів до управлінської діяльності: монографія. Харків : Основа, 2001. 312 с.
 53. Свистун В.І. Теорія і практика підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі до управлінської діяльності: дис... д-ра пед. наук.: 13.00.04. Національний аграрний ун-т Кабінету Міністрів України. Київ, 2007. 497 с.
 54. Сенге П. Пятая дисциплина. Искусство и практика обучающейся организации; пер. с англ. Б. Пинскера, В. Татриновой. Москва : ЗАО Олимп-Бизнес, 2009. 448 с.
 55. Сняданко І.І. Дослідження схильності до управлінської діяльності студентів магістратури «Управління навчальними закладами». *Проблеми загальної та педагогічної психології*. / за ред. С. Д. Максименка. Київ : Гнозис, 2010. Т. 12. Ч. 2. С. 309–318.
 56. Спивак В.А. Организационное поведение и управление персоналом. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 416 с.
 57. Стаут С. Управленческий тренинг. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 256 с.
 58. Ткалич М.Г., Кацович Я.Ю. Соціально-психологічні характеристики гендерних груп як суб'єктів гендерної взаємодії в організації. *Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка*

НАПН України та ДВНЗ Запорізький нац. ун-ту / за ред. С. Д. Максименка, Н. Ф. Шевченко, М. Г. Ткалич. Запоріжжя: ЗНУ, 2012. № 2. С. 76–82.

59. Файоль А. Общее и промышленное управление [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://scgovern.org/knigi-2/knigi-po-funkcionalnym-napravleniyam/>
60. Фопель К. Уверенное управление. Тренинг, коучинг, саморазвитие. Киев: Генезис, 2004. 122 с.
61. Харцій О.М. Розвиток креативного потенціалу у майбутніх менеджерів організації: автореф. дис... канд. психол. наук: спец. 19.00.05 – соціальна психологія; Інс-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2008. 19 с.
62. Ходаківський Є.І., Грабар Т.П. Психологія управління: підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 664 с.
63. Чубова І.І. Соціально-психологічний аналіз особливостей професійної діяльності керівників та державних службовців. Соціально-психологічні засади розвитку професійно важливих якостей у молоді: монографія / за ред. Н.Є. Завацької. Сєверодонецьк: СНУ ім. В. Даля. С. 24–37.
64. Шадриков В.Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности. Москва : Логос, 2007. 192 с.
65. Шекшня С.В. Управление персоналом современной организации. Москва : Интер-синтез, 1998. 135 с.
66. Щекин Г.В. Теория социального управления: монография. Киев : МАУП, 2000. 408 с.
67. Щекин Г.В. Система управления человеческими ресурсами: монография. Киев : МАУП, 2009. 1472 с.
68. Ямпольская Д., Зонис М. Менеджмент. Санкт-Петербург : Ун-т ИТМО, 2003. 288 с.
69. Яцура В.В. Цінності управління як рушійна сила розвитку економіки України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*

2012. № 727. С. 172–180.
70. Argyris C. Integrating the Individual and the Organization. New York: Wiley, 2004. P. 214–215.
71. Albert S., Whetten D. A. Organizational identity. *Research in organizational behavior*, 1985. Vol. 7. P. 263–295.
72. Board R.D. The Psychoanalysis of Organizations. London, 2008. 278 p.
73. Bray D.W. The assessment centre in the measurement of potential for business management. Washington : *American psychological assoc*, 2009. P. 65–187.
74. Onufrieva, L.A. The Psychology of Professional Realization of a Future Specialist's Personality: Theoretical and Methodological Aspect. Monograph. BonusLiber: Rzeszów, 2017. 194 s. ISBN 978-83-65441-83-6
75. Super D.E. Vocational development. New York : Harper & Brothers, 2007. 391 p.